

KDO JE PRAVI VOJAK? ANALIZA SODOBNE VOJAŠKE IDENTITETE

WHO IS A PROPER SOLDIER? ANALYSIS OF A MODERN MILITARY IDENTITY

Povzetek Teorija socialne identitete je ena osrednjih teorij socialne psihologije ter sociologije. Za pojasnjevanje procesov povezovanja posameznika s skupinami pa uporabljamo še druge teorije, kot sta teorija samokategorizacije in teorija socialnih vlog. Nekoč so bile identitete pripisane, danes jih ljudje odkrivajo sami, imajo jih več, zlasti jim je dana možnost samokategorizacije. Podobne spremembe opazamo tudi med pripadniki vojske in v vojaški organizaciji. Tradicionalno vojaško identiteto označuje ustaljenost odnosov, ki je vidna predvsem v hierarhični strukturi ter uveljavljeni disciplini, ter podrejanje osebne identitete kolektivni. Sodobna vojaška identiteta ni enotna in nedvoumna, pripadniki vojske pa poleg vojaške identitete in delovanja v vojaških vlogah razvijajo tudi druge socialne identitete oziroma vstopajo v vrsto različnih socialnih vlog.

Ključne besede *Socialna identiteta, socialna vloga, vojaška identiteta, tradicionalna vojaška identiteta, sodobna vojaška identiteta.*

Abstract Social identity theory forms one of the key theories in social psychology and sociology. However, some other theories, such as self-categorization theory and social role theory are also used to explain the relations among individuals and groups. In the past the identities were assigned, whereas nowadays people explore their identities themselves; they have multiple identities and they can self-categorize themselves. Modern militaries and their members experience similar changes. Traditional military identity is characterized by stabilized relations, manifesting mainly through hierarchical structure and established discipline, and subordination of personal identity to the collective one. Modern military identity is not uniform and unambiguous. Military members, in addition to their military identity and military roles, develop other social identities and enact a variety of different social roles.

Key words *Social identity, social role, military identity, traditional military identity, modern military identity.*

Uvod Ko sem pred približno dvajsetimi leti pripravljala doktorsko disertacijo, v kateri sem se ukvarjala z demobilizacijo vojakov po končanih vojnah in drugimi vrstami odhodov iz vojaške organizacije oziroma vojaške službe, sem predvidevala, da je verjetno ključni dejavnik, ki vpliva na to, kako se bo nekdanji vojak znašel zunaj vojaške organizacije, njegova identiteta. Močna vojaška ali celo bojna identiteta bi lahko nekdanjemu vojaku ali udeležencu vojne predstavljala precejšnjo oviro pri ponovni celoviti vključitvi (reintegraciji) v civilno okolje. Osnovni teoretični okvir te disertacije je zato bila ravno identiteta oziroma v ožjem smislu t. i. vojaška identiteta (glej Garb, 2002). Seveda pa identiteta posameznika, tako njegova osebna kot socialna, nista pomemben dejavnik le pri menjavi družbenega okolja, temveč tudi pri vključevanju in delovanju v neki skupini. Morda je še bolj kot koncept socialne identitete pri tem pomemben koncept socialne samokategorizacije ljudi ali celo koncept (socialnih) vlog.

Identiteto na splošno razumemo kot svojski niz mnenj, sodb, ocen in odnosov, ki jih ima oseba o sami sebi (Doise, 1998, str. 13–14). Upoštevati je treba, da identiteta ni le ena oziroma da je večplastna in slojevita, kar se kaže v človekovi družbeni ali njegovi skupinski identiteti. Lahko rečemo, kot povzema Franke, da je v množici posameznikova osebnost izgubljena, nadomesti jo »kolektivna miselnost« (LeBon, 1947, v Franke, 1999, str. 21). Skupine namreč delujejo kot družbeni nosilci vrednot in normativnih vzorcev mišljenja (Mannheim, 1971, v Franke, 1999, str. 54).

Kakšno identiteto naj ima vojak, da bo dober vojak in da bo dober pripadnik vojaške organizacije? Ali je močna vojaška identiteta tudi ovira in ne le prednost za vojaka? Ali je vojaška identiteta sploh enoten pojem, enako razumljen in merljiv? Ali lahko organizacija upravlja z različnimi identitetami?

Takšna in podobna vprašanja se zastavljajo, ko razmišljam o tematiki identitete na splošno, še bolj pa o vprašanju identitete, ki naj bi jo vojaki imeli, in identitet, ki jih vojaki v realnosti imajo in kaj to pomeni zanje ter za vojaško organizacijo. Namen študije in analize je torej predstaviti sodobno vojaško identiteto in njene probleme ter kritično ovrednotiti identiteto Slovenske vojske in njenih pripadnikov. V študiji bodo predstavljeni nekateri koncepti in teorije, povezani z (vojaško) identiteto, v nadaljevanju pa opravljena kritična analiza konceptov in teorij ter preverjanje ugotovitev kritične analize na študiji primera Slovenske vojske. Uporabljena bo tudi sekundarna analiza podatkov nekaterih empiričnih raziskav.

1 TEMELJNI KONCEPTI

Za **identiteto** lahko rečemo, da je kompleksen pojav. »Analitično lahko govorimo o njenih individualnih ali skupinskih vidikih, ki se medsebojno prepletajo, dopolnjujejo ali si nasprotujejo. Individualna raven se veže na gensko neponovljivost posameznika kot biološkega bitja, ki se dokončno uresniči v procesu inkulturacije/socializacije, skupinska raven pa je povezana z neogibno potrebo človeka po pripadnosti neki skupini. Predpogoj zanjo je sociabilnost človeka, ki je po svoji naravi bitje, ki se

druži. Je izraz interakcije med posameznikovim občutkom identitete, privrženostjo skupini in pripravljenostjo te skupine, da njegovo identiteto prepozna in (ne) sprejme, pri čemer pa mu pripiše tudi določen status. Občutek pripadnosti zagotavlja posameznikovo lojalnost do skupine.« (Lukšič-Hacin, 1999, 276–277). Številne lojalnosti pripadnikov tako omogočajo obstoj neke skupine. Za obstoj skupin so poleg lojalnosti pomembni tudi simboli, miti, legende, govornice, rituali in ceremonije, ki zagotavljajo kontinuiteto skupinske identifikacije. Posameznik se lahko istoveti z različnimi skupinami in ima v njih različne statuse oziroma igra različne vloge, kar ni nujno vedno usklajeno (Lukšič-Hacin, 1999, 277 – opomba 8).

Osebna identiteta oziroma »self« (jaz) je središče zavedanja, čustvenih potreb in želja na način, kako posameznik odraža in deluje v svojih družbenih razmerah. Ima tri vidike: splošne značilnosti, svojo notranjo organiziranost in potrebe, funkcije in zmožnosti. Osebna identiteta je vedno nekako ujeta in hkrati tudi nastaja v napetostih med ustrežanjem družbi in drugim ljudem ter med hotenjem slediti lastnim željam in upom. Nikoli nismo povsem nemočni pred družbenimi silami, a hkrati tudi nismo povsem neodvisni od družbenih vplivov (Layder, 2004, str. 2–10).

Kot temeljni koncept za razumevanje odnosov med osebo in družbenim sistemom je danes sprejeta socialna identifikacija (Deaux, 2000, str. 14). Ideje o socialni identiteti so se pojavile pred približno petdesetimi leti, ko so raziskovalci iskali pojasnilo za nepričakovane eksperimentalne podatke o učinkih socialne kategorizacije v obnašanju skupin (oziroma obnašanju med skupinami). Do danes se je ta ideja razvila v širok in močan vidik človekove socialne psihologije, ki je ustrezen za skoraj vse probleme, ugotovitve ali teorije na tem področju (Turner in Reynolds, 2010, str. 13). Prvič teorijo omeni Tajfel leta 1972 v učbeniškem poglavju o socialni kategorizaciji. Avtor predstavi in definira koncept **socialne identitete** ter postavi hipotezo, da ljudi motivira potreba po pozitivni socialni identiteti, in idejo, da mora oseba za ohranitev ali doseganje pozitivne socialne identitete vzpostaviti pozitivno vrednoteno razlikovanje lastnih skupin od drugih skupin (Turner in Reynolds, 2010, str. 14–15). Ob nastanku torej ni šlo za vprašanja napetosti med osebno in socialno identiteto, temveč za ugotavljanje, da človek mora doseči neko pozitivno skupinsko razlikovanje (ugotavljanje **minimalnih pogojev**), da lahko doseže pozitivno socialno identiteto (Turner in Reynolds, 2010, str. 15). Avtorja (Tajfel in Turner) sta zato govorila o »teoriji pozitivnega razlikovanja« in ne o teoriji socialne identitete; Tajfel nikoli ni sprejel slednjega poimenovanja, saj se mu je zdelo zavajajoče (Turner in Reynolds, 2010, str. 16). V socialni psihologiji je koncept socialne identitete zrasel iz zavedanja dejanskosti skupin in njihovega prispevka k družbenemu spoznavanju (kogniciji) in obnašanju. Skupine niso le zunanji izraz sveta, temveč so tudi ponotranjene – prispevajo k občutku jaza osebe (Haslam et al., 2010, 341).

Socialna identiteta je del zavedanja oseb, kdo so, v povezavi z internaliziranim članstvom v skupini. Oseba se torej identificira kot »mi«. To je ločeno od osebne identitete, ki je povezana z vedenjem o sebi in izhaja iz posameznikovih unikatnih lastnosti (glej Haslam et al., 2010, 342). Včasih zasledimo tudi interpretacijo (zlasti

v povezavi s študijem stereotipov in predsodkov), da socialna identiteta povzroča diskriminacijo ... Da bi se temu izognili, se danes pri proučevanju socialne identitete vključujejo dodatne spremenljivke (glej Haslam et al., 2010, 343). Howardova (2000, str. 367) ugotavlja, da problem identitete nekoč ni pritegoval pozornosti, ker je bila identiteta ljudem pripisana. Danes pa se ljudje veliko ukvarjajo z občutki o tem, kdo so.

Teorija samokategorizacije se osredotoča na to, kako kategorizacija sebe depersonalizira samopercepcijo (v smislu znotrajskupinskega prototipa) in tako producira skupinsko vedenje. Ljudje predstavljajo skupine kot prototipi, ki opisujejo in predpisujejo lastnosti za opredelitev skupine. Ko ljudje kategorizirajo sebe in druge kot člane skupine, so zaznani kot asimilirani v ustrezen prototip. Samokategorizacija preoblikuje koncept samega sebe, zaznavo, odnose, občutja in vedenje (Hogg, Abrams, 2001, str. 92)

Izpostaviti velja še pojem **dominantne socialne kategorizacije** (Turner in Reynolds (2010, str. 14) jo izpostavljata na primeru socialne kategorizacije dveh avtorjev teorije socialne identitete), kar lahko razumemo, kot kaj se neka oseba predvsem ali najbolj opredeljuje.

Za razumevanje skupinskega vedenja je bistvenega pomena tudi **koncept socialne vloge**. Vloga je organiziran nabor vedenj, ravnanj, ki se jih pričakuje od posameznika na določenem položaju. Vsebuje odnose in vrednote ter različne vrste vedenja. Večina ljudi se hkrati pojavlja v več vlogah, saj smo na različnih mestih in v več organizacijah. Čeprav so vloge bolj ali manj opredeljene, pa obstajajo različne percepcije (organizacijska, skupinska, posameznikova), kako se je treba v določeni vlogi obnašati. Razlike v percepcijah vedenja v vlogah povečujejo verjetnost konflikta vlog (Gibson et al., 1994, str. 325–326).

Z identiteto se povezujeta pojma **socializacija in resocializacija**. »Identiteta je odraz odnosa, ki ga človek vzpostavi do samega sebe in do skupine, v kateri živi. Ta odnos se izoblikuje v interakciji z okoljem. Je posredovana relacija, ko odnos do sebe vzpostavljamo pod vplivi interakcije z drugimi. /.../ Identiteta se pri posamezniku vzpostavi skozi posamezne faze socializacijskega procesa. /.../ V prvih letih življenja so postavljeni temelji osebne identitete. Ko je identiteta izoblikovana, jo kulturni/družbeni procesi ohranjajo ali spreminjajo (delno ali popolno) oziroma jo zajamejo procesi resocializacije.« (Lukšič-Hacin, 1999, str. 276). Socializacija je družbeni proces, v katerem otrok pridobiva zavest o družbenih normah in vrednotah ter pridobiva poseben občutek jaza. Posebej značilna je za otroštvo, vendar se nadaljuje skozi celotno življenje (Giddens, 1987, str. 585). Tudi Parsons (1959, str. 207) ugotavlja, da se v literaturi pojem socializacije predvsem povezuje s procesi razvoja otroka, da pa ga je mogoče razumeti tudi širše – kot učenje kakršnih koli orientacij funkcionalnega pomena za delovanje sistema komplementarnih pričakovanih vlog. Parsons (1959, str. 205) opredeljuje socializacijo kot del procesa učenja. Socializacijo je mogoče razumeti kot pridobivanje veščin, znanj, motivov

in stališč, ki so potrebni za izvrševanje sedanjih in prihodnjih nalog posameznika v družbi; kot proces, prek katerega se posameznik uči takega obnašanja, da ga bodo sprejeli tudi drugi člani skupine, ki ji pripada; kot proces, prek katerega se posameznik uči takšnega obnašanja, kot ga imajo drugi člani družbe. Psihološke opredelitve socializacije govorijo o oblikovanju osebnosti: Socializacija je proces, prek katerega se posameznik iz biološkega bitja transformira v osebnost, tj. v biosocialnega posameznika z določenimi, zanj značilnimi lastnostmi in načinom obnašanja. Široka opredelitev socializacije pravi, da je socializacija proces socialnega učenja, prek katerega posameznik pridobi družbeno relevantne oblike obnašanja in se formira kot osebnost s svojimi specifičnimi karakteristikami (Rot, 1983, str. 68–69). Nekateri avtorji namesto o socializaciji govorijo o kulturalizaciji ali akulturaciji – tj. pridobivanju takšnih oblik obnašanja, ki so značilne za kulturo, ki ji posameznik pripada, vendar pa je pojem socializacije precej širši, saj govori tudi o oblikovanju osebnosti (Rot, 1983, str. 69). Učinki socializacije na posameznika so dvojni. Prvič, oblikuje lastnosti in načine obnašanja, ki so pomembni za življenje v družbi in za delovanje družbe. Drugič, posameznik se iz biološke enote razvije v osebnost s številnimi značilnostmi, ki so skupne vsem ljudem, in s svojimi specifičnimi značilnostmi (Rot, 1983, str. 66; Vegič, 1990, str. 31).

2 VOJAŠKA IDENTITETA

Odnos med posameznikom in vojsko kot družbeno institucijo bi lahko primerjali s položajem posameznika v tradicionalnih družbah. »V tradicionalni in zategadelj tudi primitivni družbi ni bilo problemov identitete: vsakdo ve, kdo je, kak je njegov status in katere so njegove vloge. Ne le to. Ve tudi, kam sodijo drugi, v kakih odnosih je sam do drugih.« (Južnič, 1993, str. 121). Takšno okolje je za posameznika nedvoumno, varno, v njem ne prihaja do konfliktnih situacij. Takšna ustaljenost odnosov (vidna predvsem v hierarhični strukturi ter uveljavljeni disciplini) je značilna tudi za (tradicionalno) vojsko, kar daje njenim pripadnikom občutek varnosti. Toda podpora, varnost, zaščita, smisel obstoja – kar vse omogoča skupina – imajo svojo ceno. Kot opozarja Worchel (1998, str. 55), to zahteva poslušnost in konformnost, zahteva postavljanje skupinskih potreb pred osebne, sili v odrekanje dela osebne identitete. Lahko rečemo, da v vojski kolektivizem prevlada nad individualizmom ali da v t. i. vojaškem pogledu na svet lahko med drugim zasledimo kolektivizem (in pesimizem) – v nasprotju s civilnim pogledom na svet, pri čemer, med drugim, prevladujeta optimizem in individualizem (Watson, 1999, str. 68).

Vendar je v sodobni vojaški sociologiji v zvezi z vojaško organizacijo mogoče vedno pogosteje zaslediti tudi pojem individualizma. Dvomi se tudi o tradicionalnih elementih vojaške kulture, čeprav vojska še naprej poskuša za svoje pripadnike ohraniti poseben način življenja, kar opravičuje predvsem z operativno učinkovitostjo vojske (manj pa s tradicionalizmom) (glej Dandeker, 1999, str. 21). Toda trend individualizma nasproti kolektivizmu ni edina napetost v sodobnih vojskah. Mileham (1998, str. 228–239) našteje šest takih nasprotij/tenzij: tradicionalizem – funkcionalizem; globalni pogled – geostrateška zmožnost; determinizem – voluntarizem; ofenzivna akcija – varnost;

mladost – izkušnje in kolektivizem – individualizem. Sodobne družbene spremembe postavljajo pod vprašaj tudi takšne dimenzije vojaške profesionalne identitete, kot so obramba pred ogroženostjo, relativno jasna opredelitev misije in sredstev in, zlasti v zahodnoevropskih državah, podpora civilnega okolja (Weibull, 1996, str. 32).

Danes je vojaška identiteta manj jasna, zlasti pa manj enovita kot nekoč. Kümmel (2018, str. 481) pravi, da vojaška identiteta ni ena, temveč so to pluralne identitete. Prav tako ugotavlja, da se vojaška identiteta skozi čas spreminja (pod vplivom sprememb v okolju, tako nacionalnem kot mednarodnem kot tudi sprememb lastne družbe in celo sprememb vojaške organizacije). Opozarja tudi, da imamo oziroma lahko ločimo med identiteto organizacije ter identiteto (identitete) znotraj organizacije (identiteta vojakov, ki morajo biti hkrati bojavniki, stražarji, policisti, bojavniki in skrbniki uličnega reda). Vojaška identiteta je torej zapleten, dinamičen in spremenljiv pojav. Kümmel (2018, str. 489) izpostavlja še nekaj zanimivih interpretacij sodobne vojaške identitete, saj jo primerja s švicarskim vojaškim nožem (ima eno večje rezilo, a še vrsto drugih uporabnih orodij) ter uporabi pojem hibridne vojske in hibridnega vojaka. Za koncept hibridnosti sicer ugotavlja, da nekateri pravijo, da gre za pretiravanje in da lahko pripelje pri vojaki do krize identitete. Ob tem pa vendarle navede tudi, da smo ljudje zmožni hkrati opravljati več vlog (kot predpostavlja teorija vlog). Ob tem se lahko pojavi konflikt vlog, a obstajajo strategije za upravljanje multiplih identitet (Ashford in Johnson, 2001, v Kümmel, 2018, str. 489) – ohranjanje multiplih identitet, odpovedovanje določenim identitetam, integracija identitet in agregacija (identitete ostanejo, a jih oseba poveže) (Pratt in Foreman, 2000, v Kümmel, 2018, str. 489). Že tako zapleten pojem sodobne vojaške identitete še bolj zapleta pojav nedržavnih vojaških in varnostnih podjetij (glej Berndtsson, 2019, Grassiani, 2018).

Težko je določiti, kako konkretno ugotavljati ali meriti vojaško identiteto. Navadno upoštevamo značilnosti vojaškega dela in vojaškega poklica predvsem prek vrednot, kulture in profesionalizma. Tako so norveški raziskovalci za ugotavljanje vojaške identitete razvili posebno lestvico, s katero z več kot triinšestdesetimi vprašanji preverjajo naslednje dimenzije vojaške identitete: idealizem, profesionalizem, bojevnost in individualizem (Johansen, Laberg, Martinussen, 2013, str. 862–865).¹ Ta instrument je bil uporabljen tudi v empirični raziskavi o vplivu vojaške identitete na norveške vojaške kadete (Johansen, Laberg, Martinussen, 2014). Namen raziskave je bil proučiti, ali so določeni vidiki vojaške identitete povezani s splošnimi vojaškimi kompetencami, posebnimi vojaškimi veščinami in organizacijsko predanostjo, poleg tega pa tudi raziskati, ali vojaška identiteta okrepi predvidljivost t. i. petih velikih dejavnikov osebnosti² in trdnosti v skupini. Raziskava je zajela 117 kadetov s treh

¹ Zanimiv je tudi vprašalnik za merjenje različnih vidikov identitete, ki jih imamo – osebna, relativnostna, družbena in kolektivna (Cheek in Briggs, 2013). Katera je najbolj izražena? Lahko predpostavimo, da je za pripadnika vojske najboljše, da ima močno izraženo kolektivno identiteto? Izpolnitev vprašalnika in analiza rezultata nam lahko prinese zanimiv, morda celo presenetljiv uvid v lastno osebnost oziroma v lasten osebnostni razvoj.

² »Pet velikih« dejavnikov osebnosti: odprtost, vestnost, energija (ekstravertnost), sprejemljivost, čustvena stabilnost (nevroticizem).

norveških vojaških šol. Rezultati pokažejo povezanost med operativno identiteto (ena izmed vojaških identitet), obvladovanjem vojaških veščin in organizacijsko pripadnostjo. Pokaže se tudi negativna povezanost med individualizmom in organizacijsko pripadnostjo. Avtorji ob tem ugotavljajo, da nekatere druge raziskave kažejo, da lahko vojaška identiteta, ki temelji na individualizmu, ogrozi posameznikovo uspešnost v boju. Individualizem se tako še dodatno pokaže za negativno značilnost v oboroženih silah.

3 VOJAŠKA IDENTITETA IN SLOVENSKA VOJSKA

V analizi vojaške identitete v Slovenski vojski se je smiselno najprej vprašati, ali ta sploh obstaja. Pa tudi, ali obstajajo nedvoumna določila, kakšna naj bo slovenska vojaška identiteta. Slovenska vojska si je leta 2006 v vojaško doktrino zapisala pet oziroma šest vrednot: čast, pogum, tovarištvo, lojalnost in predanost, vse te vrednote pa so dane v okvir domoljubja. Danes te vrednote veljajo kot vrednote Slovenske vojske, pred tem pa so bile v različnih vojaških dokumentih zapisane različne vrednote (glej Jakič, 2010, str. 130–131). Poenotenje vrednot daje dobro osnovo za graditev skupne vojaške identitete, a to seveda ni dovolj. Prav tako ni dovolj, da ugotavljamo vojaško identiteto (ali pa etiko) prek poznavanja vrednot. Nekatere raziskave namreč kažejo, da pripadniki vojske vojaške vrednote slabo poznajo (glej Vitek, 2013); o podobnih razmerah nepoznavanja vojaških vrednot poročajo tudi raziskovalci iz drugih vojsk.

Vojaška doktrina je že kot dokument namenjena zagotovitvi enotnih izhodišč pri uresničevanju poslanstva v miru in vojni danes in v bližnji prihodnosti (Vojaška doktrina, 2006, str. 7). Opredeli temeljne pojme in koncepte vojaškega dela. Skupni konceptualno-strokovni temelj razumem kot nujnega za razvoj vojaške identitete kot organizacijske identitete. Med študijem organizacijske literature nam prav tako kmalu postane jasno, da morajo za razvoj organizacijske kohezivnosti in organizacijske kulture člani organizacije razvijati skupno vedenje o organizaciji, torej poznati in spremljati vsaj organizacijske dokumente (strategije, pravilnike, uredbe, kodekse, smernice ...). Velja za vse člane organizacije, ne le za nosilce različnih funkcij. Ko smo raziskovalci na Obramboslovnem raziskovalnem centru na Fakulteti za družbene vede v letih 2005 in 2006 med pripadniki Slovenske vojske opravljali empirično raziskavo o človeškem dejavniku v vojski, je bilo med vprašanji anketirancem tudi naslednje: »Koliko ste seznanjeni z dokumenti, ki urejajo vaše službene pravice in dolžnosti (zakon o obrambi, zakon o javnih uslužbencih, pravila o službi v SV ...).« Odgovori anketiranega vzorca so bili: »sem popolnoma seznanjen« 10,4 %, »sem seznanjen« 41,8 %, »delno sem, delno nisem seznanjen« 37,1 %, »nisem seznanjen« 8,1 % in »sploh nisem seznanjen« 2,6 %. Lastna ocena seznanjenosti je torej bila srednja, pričakovala pa sem še nižji rezultat.

Pogled na teoretični del pričujočega prispevka nam da vedeti, da enovita in nedvoumna vojaška identiteta danes najbrž nikjer ne obstaja. Zato tudi različne identitete pripadnikov Slovenske vojske in različni pogledi pripadnikov o tem, kakšna naj

bo identiteta Slovenske vojske, ne smejo biti razumljene kot nekaj posebnega, kot nekaj izrazito nevarnega za obstoj Slovenske vojske, saj se s takimi izzivi srečujejo tudi v vojskah drugih držav. Do težav pride le, če so različni pogledi in različne identitete preveč izrazite in izničujejo skupno identiteto ali če ustvarjajo konflikte oziroma neupravljana nasprotja. Eden ključnih kulturnih in s tem tudi identitetnih spopadov v oboroženih silah nastaja pri razdeljenosti na zvrsti (kopenska vojska, letalstvo, mornarica ...) in na rodove ter službe. Študija o ameriški vojaški kulturi (CSIS, 2000), na primer, med drugim kaže, da je v ZDA kulturno celo manjša razlika med civilisti in vojaki kot pa med vojaki, pripadniki različnih zvrsti ali celo enot; kultura lastne enote torej prevladuje nad kulturo organizacije. Jakičeva (2010) je v empirični raziskavi o socialnih reprezentacijah v Slovenski vojski pred približno desetletjem ugotavljala, da splošna socialna reprezentacija potrjuje hierarhično socialno naravo Slovenske vojske, hkrati pa kaže na organizacijsko kulturo, ki je še v obdobju tranzicije oziroma nedorečenosti z vidika organizacijske in poklicne identitete. Raziskava potrjuje tezo, da enotna vojaška kultura ne obstaja, saj avtorica ugotavlja, da ne more govoriti o enotnih percepcijah različnih segmentov vojaške organizacije. Segmente v primeru te raziskave predstavljajo različne skupine zaposlenih v Slovenski vojski, torej častniki, podčastniki, vojaki, vojaški uslužbenci in civilne osebe.

Tema socialnih reprezentacij v vojski nas tudi spomni, da na identiteto (ali vsaj na občutenje, kakšno osebno identiteto bi morali imeti in kakšna je identiteta njihove organizacije) lahko vplivajo reprezentacije v socialnem okolju. Teorija socialnih reprezentacij namreč predpostavlja, kot po Potter (1996) v Ule (2004) povzema Jakičeva (2010, str. 13), »da sta naš vsakdanji razum in poznavanje stvari nekak sesedeč popularnih teorij, ideologij, mitov, ki krožijo v družbi in si jih delijo ljudje v procesu komunikacije in socializacije. Ljudje spontano in nezavedno prisvajamo dele teh teorij, ne da bi se sploh zavedali, da počnemo kaj teoretičnega. Seveda gre največkrat za močno poenostavljene teoretske komplekse, daleč od njihovih morebitnih znanstvenih izvorov.« Zlahka si je predstavljati, da na samokategorizacijo in stopnjo identifikacije z lastno organizacijo kakšnega od pripadnikov Slovenske vojske vpliva njegova osebna zaznava, kako Slovensko vojsko vidi slovenska družba ali pa njegovo neposredno družbeno okolje (bodisi službeno bodisi zasebno). Težko je ohranjati pristno zavezanost neki skupini ali organizaciji, če hkrati tvegaš nesprijemanje v svoji okolici. V okoljih, kjer se ne prepoznava pozitivnega pomena vojske (seveda vojske, delujoče v zakonitih in družbeno sprejemljivih okvirjih), vojaška identiteta ne more omogočati dobrega počutja in zavetja.

Ena ključnih človekovih identifikacij je njegova profesionalna identifikacija. Profesionalna identiteta je koncept, ki opisuje, kako se vidimo znotraj poklicnega konteksta in kako to sporočamo drugim. Razvija se skozi socializacijo na delu in opazovanje naših kolegov (Ibarra), temelji pa na skupni stroki (Larson). Infrastruktura, ki prispeva k oblikovanju enotnega občutka skupnosti pri udeležencih, lahko ustvarja ali krepi profesionalno identiteto (povzeto po Neary, 2014, str. 14). Profesionalno identiteto vojaka zapleta razumevanje nalog, ki jih vojaki opravljajo

oziroma za katere menijo, da so njihova primarna naloga. Tako pogosto srečamo (samo)razumevanje vojaka kot le bojevnika. Ker se pripadniki oboroženih sil in vojaške enote praviloma usposablajo za najhujše mogoče razmere (za boj), se jim je verjetno težko identificirati še z drugimi nalogami, ki jih prinaša vojaška služba. Slovenska vojska ima določenih kar nekaj nalog (Zakon o obrambi): naloge izobraževanja in usposabljanja ter zagotavljanja pripravljenosti, obrambe ob napadu na državo, izpolnjevanja mednarodnih zavez, podpore sistemu varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami ter policiji. Večkrat slišimo, da je prava identiteta vojaka in vojske le bojna identiteta, a čeprav takšna identiteta koristi pri določeni vrsti nalog, pa v kakšni drugi vrsti sodobnih nalog (nebojne naloge kot podpora drugim institucijam, nebojne naloge v mednarodnih operacijah, delo v podpornih enotah in službah znotraj organizacije) lahko deluje kot ovira. Hkrati pa neizvajanje primarnih nalog, za katere se vojaki usposablajo, lahko pripelje do nezadovoljstva, saj imajo lahko občutek, da nimajo prave identitete ali da se njihova identiteta ne upošteva. Zanimiva je analiza enega izmed nizozemskih kontingentov na misiji v Afganistanu, v kateri avtorja ugotavljata, da je izvajanje »napačnih« nalog (izvidniška enota je opravljala naloge zaščite sil) eden od ključnih razlogov za nezadovoljstvo, ki se je zaradi nerazumevanja okoliščin (verjetno zlasti pri podčastnikih) nato spremenilo v nesprejemanje vodenja in pripeljalo do zamenjave poveljnika enote (Jansen, Delahajj, 2019). Koncept prevzemanja oziroma izvajanja različnih vlog se zato zdi boljši recept za uspešno vojaško delo in življenje kot pa krepitev le določene identitete.

Zanimivo bi bilo vsakega izmed pripadnikov Slovenske vojske vprašati, kaj je njegova primarna ali dominantna identiteta. Se najprej počuti kot vojak ali kot partner (soprog/soproga) ali oče/mati, sin/hči, ali se morda identificira s svojo izobrazbo (na primer kot strojnik, prometnik, obramboslovec, varstvoslovec ...), ali s svojimi hobiji (kolesar, gornik, glasbenik ...), ali s svojim spolom, generacijo itn. Ne moremo dvomiti, da ima vsak več družbenih vlog, zanimivo pa bi bilo izvedeti, v kateri od teh vlog se primarno vidi. Naslednje vprašanje je, ali te vloge uspešno kombinira ali pa mu predstavljajo vir konflikta (tudi identitetnega). Eden pogostih konfliktov vlog, kot omenjajo avtorji, je konflikt med vlogo v družini in poklicno vlogo vojaka. Ena izmed socioloških razlag pravi, da sta vojska in družina dve pohlepni instituciji, ki želita zase človeka v popolnosti. Pripadnika vojske seveda to pripelje v frustracijo (Wechsler Segal, 1986). Podobna frustracija lahko nastane na drugih področjih življenja. Čeprav v Sloveniji ne uveljavljamo koncepta, da je vojak državljan v uniformi,³ je vendarle prav to. Ne sme sicer biti član politične stranke, tudi aktivno se v politiki ne sme udeleževati, ima tudi omejitvev stavke, a še vedno ima pasivno volilno pravico. Nekateri se tej pravici verjetno prostovoljno odpovedo

³ *Koncept državljana v uniformi je bil uveljavljen v nemški vojski. Vojak je svobodna osebnost, ima vse pravice, obveznosti in odgovornosti državljana, koncept državljana v uniformi pa mu zagotavlja tudi primerno opremljenost in usposabljanje. Neskladja med zahtevami vojske in koncepta državljana v uniformi, do katerih bi lahko prišlo, pa preprečuje koncept vodstvenega razvoja in civilne izobrazbe (Innere Führung). Koncept državljana v uniformi ima tudi motivacijsko vlogo, politična indoktrinacija in propaganda pa sta prepovedani (povzeto po Zoll, 1983).*

(med razlogi bi lahko bila tudi močna vojaška identiteta), lahko pa bi se zgodilo nasprotno – da politično identificiranje preraste profesionalno, kar seveda za vojaško organizacijo ne sme biti sprejemljivo. Tukaj lahko spet uporabimo koncept družbene vloge. Če se posameznik zaveda, kaj mora in sme v kateri izmed vlog početi, potem vloge ne bi smele biti v konfliktu.

Ob koncu naj v razpravo vključim še ugotovitev s področja študija oboroženih konfliktov. Identiteta ima lahko v konfliktih pomembno vlogo, tako kot njihov vzrok, še pogosteje pa kot dejavnik upravljanja konflikta. Konflikte, ki nastanejo zaradi zaščite identitete (nacionalne, religiozne ali kakšne druge), je namreč zelo težko upravljati in zlasti težko končati. Ljudje se svoji identiteti, tudi za ceno vojne, namreč ne bodo odpovedali, hkrati se identiteta lahko zlahka uporabi v propagandne namene in v politični mobilizaciji za konflikt (zlasti še etnična identiteta) (več v Smith, 2004). Kot so močne identitete na eni strani zaščitni dejavnik posameznika (pripadnost, sprejetje), so na drugi strani (lahko) temelj konfliktov, ne le zaradi lastnega občutenja identitete, temveč tudi zaradi konfliktno mobilizacijskega potenciala.

Sklep Koncept osebne in družbene identitete se zdi precej jasen. Teorija, ki se je začela oblikovati z raziskavami konec 60. in na začetku 70. let prejšnjega stoletja, kaže, da ljudje vzpostavijo s skupino določen odnos, zaradi katerega se opredeljujejo kot »mi«. V življenju pa koncept identitete zapleta dejstvo, da smo ljudje člani mnogih skupin oziroma entitet, od družine do interesnih in poklicnih skupin ter organizacij in da nas člane neke skupine/entitete ne povezujejo povsem enaki pogledi na to skupino. Tudi za vojaško identiteto zato ne moremo trditi, da je jasna in nedvoumna. Čeprav so naloge oboroženih sil in tudi izpolnjevanje teh nalog in obnašanje različnih skupin pripadnikov ter organizacijske vrednote predpisani, pa analiza pokaže, da obstaja vrsta dejavnikov, ki danes zapletajo koncept vojaške identitete. Vojaška organizacija lahko z dokumenti, jasno in primerno hierarhijo ter vodenjem, jasnim opisom del in nalog ipd. vpliva na pripadnike, da se identificirajo z njo in svojo vojaško vlogo, a na vrsto in stopnjo te identifikacije bodo vplivale še druge skupine, okolje in ne nazadnje številni interesi, ki jih ima sodoben človek, tudi pripadnik Slovenske vojske. V imenu vojaške učinkovitosti je sicer smiselno zagovarjati močno in predvsem tradicionalno vojaško (morda že kar bojno) identiteto pripadnikov vojske, a sodobne razmere – v katerih je za pripadnika vojske biti vojak le ena izmed njegovih socialnih vlog, v katerih vojaška služba traja omejen čas in v katerih naloge vojakov postajajo vse bolj različne – govorijo bolj v prid dopušcanja pluralnih identitet in osredotočenje na uspešno opravljanje različnih vlog, v katerih se znajde sodobni pripadnik vojske. Seveda pa to ne pomeni, da ne bi zagovarjali čim boljšega opravljanja vsake izmed vlog.

Literatura

1. Berndsson, J., 2019. *The market and the military profession: competition and change in the case of Sweden. Defense and Security Analysis, Vol. 35, No. 2, str. 190–210.*
2. Brown, R. in Capozza, D., 2000. *Social identity Theory in Retrospect and Prospect. V: Brown, Rupert in Dora Capozza (ur.), Social Identity Processes. London: SAGE Publications, str. vii–xv.*
3. Cheek, J. M. in Briggs, S. R., 2013. *Aspects of Identity Questionnaire (AIQ-IV). Measurement Instrument Database for the Social Sciences. www.midss.ie.*
4. CSIS, 2000. *American Military Culture in the Twenty-first Century. Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies.*
5. Dandeker, C., 1999. *Facing Uncertainty: Flexible Forces for the Twenty-first Century (Report No. 1). National Defence College, Department of Leadership.*
6. Deaux, K., 2000. *Models, Meanings and Motivations. V: Brown, Rupert in Dora Capozza (ur.), Social Identity Processes. London: SAGE Publications, str. 1–14.*
7. Doise, W., 1998. *Social Representations in Personal Identity. V: Stephen Worchel, J. Francisco Morales, Dario Paez, Jean-Claude Deschamps (eds.): Social Identity: International Perspectives. London, Thousands Oaks, New Delhi: Sage Publications, str. 13–23.*
8. Franke, V., 1999. *Preparing for Peace: Military Identity, Value Orientations, and Professional Military Education. Westport, Connecticut, London: Praeger.*
9. Garb, M., 2002. *Demobilizacija in reintegracija vojaškega osebja v razmerah sodobne družbene tranzicije. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani.*
10. Gibson, J., L., Ivancevich, J. M., Donnelly, J. H., jr., 1994. *Organizations: Behavior, Structure, Processes (8th Edition). Burr Ridge: Irwin.*
11. Giddens, A., (ed.), 1997. *Sociology, 3rd edition. Cambridge: Polity Press.*
12. Grassiani, E., 2018. *Between security and military identities: The case of Israeli security experts. Security Dialogue, vol 29, No 1-2 (Special issue on Militarism and security: Dialogue, possibilities and limits), str. 83–95.*
13. Haslam, A., Ellmers, S., Naomi Stephen D., Reicher, Reynolds, K. J. in Schmitt, M. T. 2010. *The Social identity Perspective Today: An Overview of its Defining Ideas. V: Tom Postmes in Nyla R. Branscombe (ur.), Rediscovering Social identity: Key Readings. New York: Psychology Press, str. 341–356.*
14. Hogg, M. A., Dominic Abrams (ur.), 2001. *Intergroup Relations: Essential readings. London: Psychology Press.*
15. Howard, J. A., 2000. *Social Psychology of Identities. Annual Review of Sociology, 26, str. 367–393.*
16. Jakič, M., 2010. *Organizacijska kultura in socialne reprezentacije v Slovenski vojski. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.*
17. Jansen, M. M. in Delahajj, R., 2019. *Leadership Acceptance Through the Lens of Social identity Theory: A case Study of Military Leadership in Afghanistan. Armed Forces & Society, doi: 10.1177/0095327X19845027.*
18. Johansen, Rino Bandlitz, Jon Christian Laberg, Monica Martinussen, 2013. *Measuring military identity: scale development and psychometric evaluations. Social behavior and personality, 41(5), str. 861–880.*
19. Johansen, R. B., Laberg, J C., Martinussen, M., 2014. *Military Identity as Predictor of Perceived Military Competence and Skills. Armed Forces & Society, Vol. 40(3), str. 521–543.*
20. Južnič, S., 1993. *Identiteta. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.*
21. Kümmel, G., 2018. *Military Identity and identity Within the Military. Giuseppe Caforio and Marina Nuciari (eds), Handbook of the Sociology of the Military. Cham: Springer, str. 477–493.*